

SCHRIJFVAARDIGHEID IN ZEVEN SCHOOLBOEKEN VOOR HET EERSTE JAAR ASO/TSO *

Ezelsbruggetje

Voor inleiding en visie op schrijfvaardigheid verwijs ik naar het voorgaande artikel van Chris Cuyves. Ook de bibliografie sluit sterk bij hem aan. Twijfelaars kunnen zich officieel gesteund voelen door de leerplannen van Rijks- en Vrij Onderwijs ter zake, waarmee de inhoud van voorgaande en volgende boeken niet direct vergeleken werd.

Schoolboeken

Achtereenvolgens worden hier volgende totaalmethodes van na 1981 op hun schrijfvaardigheidsaanbod onderzocht :

- *Communicatie 1*, (De Nederlandsche Boekhandel) TSO-gericht ;
- *Taalmozaïek 1*, (De Standaard) ASO I ;
- *Taal naar maat 1*, (Van In) ASO I ;
- *Lezerstraal 1*, (MIM) ASO I ;
- *Taalcirkel 1*, (De Sikkel) ASO I ;
- *Slagvaardig Nederlands 1*, (Wolters) ASO I ;
- *Gedifferentieerd Nederlands 1*, (Plantijn) ASO I.

De volgorde van bespreking houdt geen voorkeur in. De gerichtheid van het boek betekent dat het, na aanpassing, voor een andere onderwijsrichting en een ander type gebruikt kan worden.

Communicatie

ALGEMEEN

Volgens de reclamefolder worden lezen en stellen met elkaar in relatie gebracht via informatieve, ontspannende, overtuigende en activerende teksten, ook via het leren omgaan met informatief materiaal en het leren verzamelen ervan langs interviews, naslagwerk, enquêtes, krant, TV, studerend lezen en eigen notities.

Ook de handleiding spreekt in die zin : ze wil schrijfplezier ontwikkelen langs geheimtaal, sprookjes, dagboekfragmenten naar het publiek van het eerste jaar toe. De nadruk wordt sterk gelegd op de persoonlijke beoordeling van eigen schrijfwerk.

Het leerboek werd sober uitgegeven. Details zijn moeilijk terug te vinden : inhoudsopgave is te summier. De leerstof werd gedifferentieerd naar basis- en extra-stof, waarin

dan weer verrijking en verdieping voorzien zijn. De aanspreking van de leerlingen is soms betuttelend. Het boek is alleen klassikaal te gebruiken, zowel individueel als voor groepswork.

SCHRIJFVAARDIGHEID

De klassieke deeloefeningen nemen een grote plaats in : het juiste woord kiezen, brainstorming, gegevens voor een verhaal verzamelen, zinnen anders zeggen, spreekwoorden leren, letterlijke en figuurlijke taal. Er wordt zelden vanuit een leestekst vertrokken : het portretteren gebeurt vanuit een verhaal en een strip die gegevens leveren die eerst door de leerlingen verzameld moeten worden. Er wordt ook een poging tot dichten, spontaan dichten, ondernomen. De leerlingen mogen over TV-programma's schrijven. Ook de briefkaart komt aan bod. Er is summatief en formatief evaluatiemateriaal, dat meer de nadruk op reproductie dan op produktie legt. De creativiteit van de leerlingen wordt nergens diep aangeboord. De deeloefeningen hebben weinig met integratie in creatief schrijven te maken.

BEOORDELING

In dit boek ligt de nadruk meer op verbaal communiceren dan op de schrijfvaardigheid. Het dateert nog uit de tijd dat Vlamingen in bewondering naar de spreek- en taalvaardigheid van hun Noorderburen opkeken. Er bestaat weinig verband tussen leestekst en schrijfactiviteit. Wel wordt er voortdurend een beroep gedaan op de eigen ervaring van de leerling, wat niet direct succes belooft. Op p. 79 staat b.v. "We hebben een sprookje gelezen. Nu gaan we zelf een verhaal schrijven." Dus zijn sprookje en verhaal hetzelfde ? Dus veronderstelt lezen (naar het individu-gerichte activiteit, convergentie) onmiddellijk analytisch denken, inzicht in tekststructuur, bezit van woordenschat en kennis van de doelgroep (naar de groep gerichte activiteit, divergentie) ? Ook op p. 196 is zo'n hersenkronkel te vinden : "Als mensen gedichten maken, schrijven ze vaak over hun gevoel. Dat kunnen wij ook." De auteurs kennen hun leerlingen niet of overschatten hen. In elk geval brengen ze hen geen technieken bij. Van al het moois dat vanuit folder en handleiding beloofd werd, is in de praktijk weinig terug te vinden. Nederlands blijft erg schools, vakmatig en wordt weinig geïntegreerd binnen de levende taal van alledag.

Taalmozaïek

ALGEMEEN

Een heel pakket en dat allemaal door één man degelijk bij elkaar gezocht en geschreven met aandacht voor differentiatie vooral naar moeilijkheidsgraad toe ! De nadruk ligt van bij het begin op het feit dat Nederlands onze moedertaal is. Wie moest daarvan nog overtuigd geraken ? Een addertje onder het gras : in de inleiding wordt niets over schrijfvaardigheden vermeld. Lay-out is erg duidelijk : verwijzingstekens en de groene hulpkleur leiden de gebruiker. Er werden acht thema's behandeld. De tekeningen zijn niet altijd even functioneel, maar zorgen wel voor afwisseling tussen de soms erg compacte tekstmassa. Dit boek lijkt mij een poging om binnen type I tot de uitgave van een GRAAD-boek te komen. In de handleiding wordt gewerkt rond boek 1 en 2. Ze werd opgeplitst in een A-deel met didactische wenken en standpunten en een B-deel. De auteur kent blijkbaar de leerkrachten en hoopt hen via deel A bij te scholen in functie van dit leerpakket. Deel B geeft de oplossingen van oefeningen en opgaven.

SCHRIJFVAARDIGHEID

Behalve de klassieke deeloefeningen wordt aandacht besteed aan het zoeken van uitdrukkingen in teksten, het lezen en onderzoeken van strips en afbeeldingen, het werken met invulteksten en het schrijven van zakelijke teksten. Leerlingen observeren opbouw en gebruik van alinea, het tekenend woord, de kracht van de opsomming, herhaling, directe rede, vergelijking en uitdrukking. Ze leren uit voorbeeldteksten schematiseren en synthetiseren. Er zijn zinsbouw oefeningen met losse zinnen voorzien. Er wordt wat gedaan aan spreek- en schrijftaal via studie van stadshuiswoorden. Oppervlakkigheid wordt gemeden, maar toch wordt het stellen vooral via regels bijgebracht, wat soms erg betuttelend overkomt. Waarom gedichten tot proza moeten omgezet (lees : misvormd) worden als schrijfoefening blijft me een raadsel. Het schrijven van verslagen beperkt zich tot het opgeven van onderwerpen. Nergens een vingerwijzing, laat staan een systematische benadering.

BEOORDELING

Er worden dus stelregels voorgekauwd. Zeer goed daaraan is, dat ze in elk hoofdstuk via een invultekst herhaald en aangevuld worden. Een poging tot geprogrammeerde instructie is te vinden op p. 52 van het leerlingenboek, waar de auteur de leerlingen tot brainstorming wil brengen

i.v.m. fantasie en schrijffideeën. Ik zie het bij 12-jarigen niet gebeuren. Er wordt dus heel wat geobserveerd, maar een verband met eigen schrijfactiviteit is eerder sporadisch. Er bestaat wel verband tussen schrijven en spelling. Toegegeven dat schrijven zonder fouten een te verwerven vaardigheid is, maar een technisch- verzorgd geschreven verhaal kan inhoudsloos zijn. De enthousiaste auteur laat een brede kloof tussen theorie en praktijk. Of alle leerkrachten zijn gedachtengang kunnen volgen en tot uitvoering komen zoals hij het bedoeld heeft, betwijfel ik. Leerkrachten die stofgericht willen werken, zullen in dit pakket zeker stof genoeg vinden. Leerlingen zullen er niet zo gelukkig mee zijn.

Taal naar maat

ALGEMEEN

Vanuit de handleiding wordt beweerd, dat woordenschat, stijl en stellen niet te scheiden zijn. Een apart stelprogramma wordt voorgesteld : trapsgewijs een verhaal schrijven volgens een alternatieve geprogrammeerde stelmethode waarvan de bruikbaarheid door de leerkracht beoordeeld kan worden. Er werd gedifferentieerd naar moeilijkheidsgraad, tempo en werkvorm. De stof werd per taalfacet in het leerlingenboek gegroepeerd. Het geheel vormt een dikke kanjer met duidelijke letter, maar weinig afwisseling in vormgeving, geen tekeningen en alleen functionele foto's die ook gegroepeerd werden.

SCHRIJFVAARDIGHEID

De tekstvragen zijn divergent, soms evaluatief, maar dwingen zelden tot engagement. Vanuit teksten ligt geen verband naar het aanleren van schrijfvaardigheid. Er zijn wel deeloefeningen : synoniemen en antoniemen zoeken in zinsverband, afwisseling in woordkeus inoefenen, gevoelswaarde binnen een context leren gebruiken en als extra-stof o.a. beeldspraak leren gebruiken, sfeer leren scheppen, zinnen leren bouwen. De leerlingen krijgen veel schrijfp opdrachten opgelegd : brief aan vrienden met aandacht voor schikking, leestekens en alineagebruik ; dialogen schrijven met aandacht voor natuurlijkheid, bondigheid, leestekens en hoofdletters ; schematiseren als basis voor een goed opstel en later voor een volledige synthese ; verslaan vanuit waarneming, met als verdiepingsstof het bijvoegen van persoonlijke bedenkingen en argumentatie ; gedichtjes schrijven om poëtische expressiviteit te bevorderen of als alternatief een sfeerbeschrijving uitwerken : telegram opstellen om te oefenen in bondigheid.

BEOORDELING

Er wordt dus heel wat schrijfgelegenheid geboden, ook vanuit observatie van teksten, maar niet van leesteksten. De auteur staat dus nergens model. Er loopt een duidelijke rode draad door het systeem : van navertellen naar aanvullingsopstel naar aanloopopstel naar wijzigingsopstel naar verbeelding kanaliseren naar uiteindelijk 'echt' opstel. Deze systematische aanpak lijkt me eerder op papier dan in de realiteit te bestaan, want de praktijk wordt aan de leerkracht overgelaten. Iets daarover wordt in de handleiding gezegd, maar de leerkrachtenobservatie leert me, dat die meestal niet geconsulteerd, laat staan gevolgd, wordt ! Schrijfvaardigheid wordt niet getoetst wegens tijdsgebrek (sic !) en omdat alle vaardigheden toch in het schrijven besloten liggen. Lijkt me wel de moeite van het overdenken waard.

Al bij al een dik boek, met een aanzet tot schrijfvaardigheidstechnieken, maar de weg er naartoe werd nog niet gevonden.

Lezerstraal

ALGEMEEN

Prettig uitgegeven deel voor de leerling met heel veel teksten die vooral via groepswerk benaderd worden. De keuze verraaft de betrokkenheid van de samenstellers : ze kennen hun publiek, vertrekken ervan en gaan er weer naartoe, maar dan is een belangrijke weg afgelegd.

De teksten bieden heel wat mogelijkheden. De leerlingen leren denken via divergente en evaluatieve vragen, schrijven via schrijfopdrachten, opzoeken, spelen, leren, lezen, praten en waarnemen in functie van stilistiek. De behandelde thema's weerspiegelen de belangstellingssfeer van de leerlingen op wie het boek werd uitgeprobeerd.

SCHRIJFVAARDIGHEID

Langs deel oefeningen als brainstorm, foto's bekijken, zintuigelijke waarneming, standpunt bepalen, inkorten en uitbreiden, zinnen bouwen volgens omstandigheden, enz. brengen de auteurs de leerling tot twee soorten schrijfopdracht : de opzettelijke (systematische) en de spontane (vrije) met als einddoel : het creatief schrijven. Bij de systematische is vooral de aanpak van gedichten schrijven na gedichten observeren erg boeiend. Heel dikwijls wordt schrijven door spreken voorafgegaan. Bij de vrije schrijfoefeningen (zelf lezerstralen, heten ze) laat men 'de verbeelding lezen' via knotsgekke tekeningen en

gekke tot tragische foto's, monden taalspelletjes uit in schrijfp opdrachten, krijgen leerlingen kans tot kijkvaardigheid beoefenen bij 'verknippte en verknoopte woorden'. Nergens gaat het om de kwantiteit, wel om de kwaliteit van het afgeleverde produkt. Leerkrachten hebben een enorme kans om proces- en produktevaluatie efficiënt te koppelen. Ook zakelijke teksten worden creatief benaderd o.a. vanuit advertenties, affiches, boodschappen- en spiekbriefjes en 'kris-klassen met je pen'. Materiaal meer dan genoeg !

BEOORDELING

Aan dit werk, dat sterk normaal-functioneel naar de leerling toe buigt, zitten enkele schoonheidsfoutjes : er wordt te weinig aan individueel werk gedacht, maar daaraan kan de leerkracht wat verhelpen ; er wordt weinig theorie meegegeven, wat gezien het kleine aantal lessen tijdsbesparend kan werken en leerlingen niet alleen vanuit hun gevoel maar ook vanuit hun denkwereld kan laten ageren ; er wordt te veel vanuit de eigen schoolsituatie gedacht, m.a.w. ook hier vertrouwen de auteurs te veel op de leerkracht om hun methode toe te passen. Natuurlijk : alle wegen leiden naar Rome... In elk geval een zeer goed boek voor creatievelingen, dat leerlingen leert observeren, denken, aanvoelen en schrijven !

Over handleiding en tapes ontbreekt me informatie. De eerste is zeker noodzakelijk om efficiënt met dit boek te werken ; de tapes houden een belofte in, als ze bij het boek aansluiten.

Taalcirkel

ALGEMEEN

Een gestructureerd boek voor type I. Op het eerste gezicht : erg eenvoudig, maar bij nader toezien : goed gestoffeerd en erg leergericht. Af en toe laat het taalgebruik wat te wensen over en illustraties zijn niet erg functioneel. De thema's zijn klassiek voor een eerste jaar. In de inleiding worden acht schrijfp opdrachten vooropgesteld met de oefeningen waaronder ook dictees en stijltaken. Elk hoofdstukje verloopt op dezelfde manier, maar misschien hebben bepaalde leerlingen (de structuur-denkers) daar nood aan. Voor hen is dit zeker een aangewezen leerboek.

SCHRIJFVAARDIGHEID

Een zeer grote keus uit de oefeningen o.a. een deel van een verhaal schrijven (een stukje inleiding b.v.), ideeën

verzamelen (komt ook in een andere context als verdiepings-oefening weer), weerbericht opstellen vanuit voorbeelden (normaal-functioneel ?) ordenen van zinnen, aanvullen vanuit een plattegrond, aanvullen vanuit een luistertekst, spanning in tekst brengen, woordenschatonderzoek binnen een tekst, indirecte rede direct maken, oorzaak en gevolg zoeken, affiche opstellen, betekenis versterken en verzwakken. Af en toe wordt er vanuit tekstobservatie vertrokken, maar de informele brief start zonder model en de spanningslijnen worden via richtlijnen als een soort recept aangeboden. Wat de inleiding beloofde, werd dus systematisch verwezenlijkt. Nergens moeten standpunten ingenomen worden, maar het geheel komt nogal ernstig over. Taal mag leerlingen ook blij maken. De band met de eigen leefwereld van het kind ontbreekt of is in elk geval erg zwak.

BEOORDELING

Een bruikbaar handboek voor bepaalde doelgroepen o.a. niet-Nederlandstaligen. De oefeningen op zinsbouw in functie van schrijfvaardigheid zijn nogal overbodig voor Nederlandstaligen. Andere onderdelen zijn toch weer te moeilijk voor anderstaligen. Ook dit boek werd vanuit de praktijk met een bepaalde doelgroep geschreven en houdt onvoldoende rekening met andere klassituaties. Er wordt weinig theorie gegeven. Soms zijn de opdrachten erg summier: 'Maak van een verhaal een verslag.' Nergens wordt een tekst daarop onderzocht of een vingerwijzing daarvoor gegeven. Of 'Zakelijk betekent met niet één woord te veel.' 'Wat betekent dan 'beknopt'? Dus wel veel schrijfmogelijkheden, maar nergens een systematische benadering van het leren creatief schrijven.

Slagvaardig Nederlands

ALGEMEEN

Waarom het verklarend woordenboek afzonderlijk uitgegeven werd, zal wel een uitgeversgeheimje blijven. Handig is het zeker niet. Ook de vormgeving van de handleiding is niet van de handigste, maar de opvatting leerboek en notities naast elkaar af te drukken heeft zeker voordelen voor de onderwijspraktijk o.a. tijdsbesparing bij lesvoorbereiding. In het leerboek valt onmiddellijk de nadruk op mondelinge taalbeheersing en groepswork op. Er zijn prettige tekeningen en een duidelijke lay-out, maar dat is al het minste wat je van een schoolboek mag verwachten. De behandelde thema's zijn even klassiek als in de voorgaande boeken. Contact met leerplancommissies en verbeteraden i.v.m. leerling-gebonden taaltheema's is beslist nodig, maar dan over alle handboeken en uitgeverijen heen.

SCHRIJFVAARDIGHEID

Die beperkt zich tot het formele schrijven : de spelling, de woordenschat, alinea-indeling van een tekst en dan heel even, hoopgevend, zinnen uitbreiden, zinsbouw en informatie behandelen. Er is differentiatie naar tempo en moeilijkheidsgraad en de oefeningen kunnen zowel individueel als in groep opgelost worden. Tekstvragen zijn evaluatief, divergent en convergent, maar verder dan opschrijven van noties en schrijven vanuit eigen achtergrond en ervaring gaan de opdrachten nooit.

BEOORDELING

Mondeling zullen de leerlingen onder een degelijke leiding van een geïnspireerde leerkracht wel slagvaardiger worden met dit boek, maar de schrijfopdrachten zijn te weinig systematisch om succes te waarborgen. De hele inleiding op informele brieven bestaat uit : "In een van de volgende lessen zal je zeker eens een briefje moeten schrijven. Hoe dit moet, heb je vlug opder de knie." Weet een twaalfjarige veel ! Ook hier is de leerkracht meer dan nodig en wordt dus weinig aan persoonlijkheidsvorming van de leerling gedaan. Vermits het boek voor type I geconcipieerd werd, kan een elitaire doelgroep, die het ook zonder leerkracht zou kunnen waarmaken, nooit bedoeld worden en moet er bij herwerking zeker aan diepgaander behandelen van schrijfvaardigheid gedacht worden. Misschien zou het uitproberen binnen verschillende eerstejaars klassen van de eerste graad helpen ?

Gedifferentieerd Nederlands

ALGEMEEN

In de handleiding staat, dat schrijven een functie binnen het leven van de leerling moet hebben, dat het niet te fictief mag zijn en dat het door deeloefeningen wordt ingeoeft. Vermits het ook hier om een type I-gericht boek gaat, is er differentiatie naar moeilijkheidsgraad (verdiepingsoefeningen).

Het formaat van het informatieboek (voor de leerlingen) is nogal groot. Kan natuurlijk een indicatie voor de belangrijkheid van het vak inhouden. Ook het werkboek is een buitenmaat. Over de (erg) hoge prijs praten we niet, want daarin beslissen auteurs zelden mee.

SCHRIJFVAARDIGHEID

Na zo'n inleiding verwacht men natuurlijk een systematische benadering. De deel oefeningen zijn klassiek, met uitzondering misschien van het schrijven van recepten naar modellen. Het echt creatief schrijven begint met de brief, theoretisch en praktisch met aandacht voor zinsbouw, afwisseling naar inhoud en vorm, juiste woordkeus, alinea-indeling en spelling. Dan moeten uit vier afbeeldingen de hoofdgedachten weergegeven worden met aandacht voor inkleding en verband. Daarna spitst men zich toe op één afbeelding met één situatie en met aandacht voor wat voorafgaat en volgt. Vervolgens één afbeelding met veel situaties die geordend, aangevoegd en in een afwisselende zinsbouw beschreven moeten worden. De finale bestaat uit het 'echte' opstel zonder enig model, creatief. Er is een enorme aanpak van de persoonlijke schrijftechnieken, maar wat moet een leerling zonder fantasie daarmee? En iemand met te veel fantasie? En hoe leer je daarmee zakelijk schrijven? En hoe zet je de stap van naar-model-schrijven naar creatief schrijven? Als je 'het' hebt, slaag je daar ook in, maar heel wat leerlingen hebben 'het' niet. Dus toch weer 'elitaire' benadering?

BEOORDELING

Nergens vertrekt men van naar leerling-toe geschreven teksten. Er ligt geen verband tussen tekstbehandeling en schrijven en, erger nog, er ligt geen verband tussen de verschillende taalfacetten, tenzij de leerkracht het zelf aanbrengt. Veel wordt verondersteld 'gekend' als de leerlingen uit de basisschool komen. "Schrijf in dagboekvorm je eerste indrukken over je nieuwe school op." Als je weet, dat amper 10 % van onze leerlingen er een dagboek op nahoudt, kan je je het enthousiasme bij het uitvoeren van deze opdracht voorstellen. Wie weet hoe een dagboek eruitziet? Wat erin vermeld wordt? Naar welke doelgroep er in dagboeken geschreven wordt? Normaal-functioneel is wel iets anders. Het wordt nog erger, als er zonder enig voorbeeld opdrachten volgen als: "Stel een schema op (2 kolommen) waarin je de voor- en nadelen van sportbeoefening opsomt." en "Wat zou er gebeuren als voetbal afgeschaft zou worden?" Dit wordt koffiedik kijken. Of is het bedoeld als brainstorming? Dan zijn er beslist boeiender onderwerpen. Ook hier moet bij een herwerking een toenadering tussen theorie en praktijk gezocht worden.

Besluit

Er bloeien vreemde bloemen in de taaltuin. Sommigen lijken erg mooi, maar je plukt ze beter niet, want ze verwelken snel ; andere verspreiden ondragelijke stank, bezorgen hoofdpijn of hooikoorts. Over de erg recente (De Groene Draad-in omwerking-en Taalboeket) vertelden we nog niets. De schaarse vrije tijd leerkrachten toegemeten kan nog altijd zinvol met het 'plukken' van schoolboeken gevuld worden. Graag wens ik je daarbij positieve verrassingen, want (gelukkig maar) die bloeien ook nog in Vlaanderen.

Jos van de Poel, Jan Ockeghemstraat 12, 2520 Edegem

* n.v.d.r.

De specifieke schoolboekenreeksen voor het beroepsonderwijs worden niet behandeld omdat die beginnen bij het tweede leerjaar (het zgn. 'beroepsvoorbereidend jaar'). Het eerste leerjaar is immers nog gemeenschappelijk voor alle leerlingen. Voor het eerste leerjaar B, de zgn. 'aanpassingsklas' zijn een aantal taalmethodes in voorbereiding.

Bibliografie

Bruyninckx, W., J. Claes, W. Neyns & R. Vanbrabant : Taal naar maat 1, Lier, Van In, 1982. (handleiding, boek, werkschrift)

Buckinx, J., M. Heidbuchel & A. Van Heeswijck : Slagvaardig Nederlands 1. Leuven, Wolters, 1981. (handleiding, boek, werkboekje).

De Graaf, H., L. Cools, L. de Caluwé, W. Huyghebaert & J. Mariën : Lezerstraal 1. Deurne, MIM, 1984. (leesboek, werkboek, didactische hulpmiddelen : tapes)

Descheemaeker, R. : Taalmozaïek. Leerpakket 1. Antwerpen, Standaard, 1981. (handleiding deel A en B, werkboek, boek, controlebladen)

Dillis, G. & F. Hofmans : Taalcirkel 1. Gedifferentieerde methode Nederlands voor het V.S.O. Melle, De Sikkels, 1983. (handleiding, boek, toetsenblok)

Meurisse, E. & G. Van Puyenbroeck (m.m.v. R. Toebosch, A. Buijs, A. Koeton, P. Moors, J. Geurtz) : Communicatie 1. Kapellen, De Nederlandse Boekhandel, 1981. (handleiding, boek, evt. satellietboekjes)

Soors, F., A. Meus, H. Poelmans, I. Rouwet & R. Scheurmans : Gedifferentieerd Nederlands 1. Deurne, Plantyn, 1985. (handleiding, informatieboek, werkboek)